

SLAMFÄRG

Den röda slamfärgen har en lång tradition i Sverige. Många är de byggnader som rödfärgats och som tillsammans utgör en stor del av vårt kulturarv. Slamfärgen blir oftast förknippad med Falu rödfärg som är den vanligaste slamfärgen i dag, men den finns även i andra kulörer. Den röda har dock varit den i särklass vanligaste kulören genom tiderna och har använts på såväl slott som koja.

Historik

Pigmenten i slamfärg utgörs av uppslammade naturliga jordpigment eller vittrade slaggrester som från början var en biprodukt från framställningen av vitriol, svavel och alun. På vissa ställen har även järnoxidhaltig torv, mull eller myrmalm använts. Det röda materialet kallades ofta rödmull eller rödmylla.

Rödfärgspigment började tillverkas bland annat vid Dylta bruk redan under 1500-talet, men inte i någon större utsträckning. Rödfärgspigment kom så småningom att tillverkas på en rad platser i landet. I Falun startade rödfärgstillverkningen i början av 1600-talet men produktionen blev inte stor förrän under 1700-talets andra hälft. Här i länet tillverkades rödfärg vid bland annat Risbacken i Nora, Gammelbo i Ramsberg, Ridtjärn i Ljusnarsberg och i Latorp. Under 1800-talet var det främst Dylta och Falun som var de stora rödfärgstillverkarna. Rödfärgsbruket i Dylta lades ner år 1941.

De första beläggen för att man rödfärgat byggnader är från år 1573 då Johan III uppmanar Anders Målare att måla alla taken på Stockholms slott röda med hjälp av ”gruvkli” från Kopparberget. De röda taken var tänkta att efterlikna den dyra kopparplåten. Rödfärgen var till en början ett tecken på en finare byggnad, det var högrestatusbyggnader och kyrkor som främst målades med rödfärg. Vanligare var att man tjärade byggnader under 1600 och 1700-talen. Tjärans ansågs ha konserverande egenskaper och rödfärgades byggnaderna var det främst av estetiska skäl och för att efterlikna renässansens tegelarkitektur. Det var även brukligt att blanda tjärans med rödfärg till så kallad rödtjära. Under 1700-talet förstod man att den röda slamfärgen hade konserverande egenskaper och det blev vanligare att husen målades endast med rödfärg. Den röda slamfärgen blev allt vanligare under 1800-talets slut då i stort sett alla hade möjlighet att rödfärga sina byggnader.

Panelarkitekturen och linoljefärgen gjorde sitt intåg under 1700-talets andra hälft och 1800-talet. Oljefärgen bröts i ljusa kulörer för att efterlikna de mer påkostade stenhusen, men då oljefärgen var dyr var det främst de rikare människorna som lät måla sina hus med den. På många ställen användes den dyra och fina oljefärgen endast på fasaden mot gatan medan den billigare rödfärgen målades på fasaderna in mot gården. Rödfärgen kom så småningom att anses som mindre ”fin”. I början av 1900-talet, under nationalromantiken och egnahemsrörelsen, blev rödfärgen åter populär för att under 1930-talet och modernismen avta i popularitet,

då ljusa fasader blev moderna. Under senare år har färgen åter blivit populär och slamfärgen återfinns i dag i många kulörer.

Den idag ”vanliga” rödfärgen är mörkare än den som traditionellt har använts på våra byggnader. På 1920-talet började man tillverka den mörkare kulören som blev vanlig från omkring 1950 och framåt. I mitten av 1980-talet började slamfärg med det ljusare, traditionella, pigmentet åter produceras. Rödfärgen tillverkad vid rödfärgsbruket i Dylta var dessutom ännu ljusare än den ljusa Falurödfärgen som i dag tillverkas.

Framställning

Den kopparfattiga malmen som var en restprodukt från brytningen i vissa gruvor utgör grunden för pigmentet i den äkta Falu rödfärgen. Slaggprodukterna har vittrat under en lång tid och innehåller bland annat järnockra, kiselsyra och zink. Det är dessa ämnen som ger färgen en viss konserverande egenskap samtidigt som kiselsyran ger den dess unika lyster. I kvällssolen kan rödfärgen nästan upplevas som självlysande.

Rödmyllan tvättas, siktas, torkas och bränns för att slutligen malas till ett pigment som används vid rödfärgsframställningen. Kulören på pigmentet bestäms genom hur länge och vid vilken temperatur det bränns, desto högre temperatur och desto längre pigmentet bränns desto mörkare blir det. De ljusa kulörerna, till exempel de gula, är inte lika beständiga och kräver ett tätare ommålningsintervall.

Färgen tillreds genom att vatten kokas med råg eller vetemjöl, som utgör bindemedlet. Iblandningen tillsätts sedan vitriol och pigment. I dag tillsätts oftast även en mindre mängd linolja samt emulgeringsmedel. Recepten på rödfärg är många och tillsatser som sillake, blod, urin, lut, tjära, öl, tran och linolja har förekommit.

I dag kan pigmentet till slamfärg även framställas syntetiskt genom oxidation av järnskrot. Det finns även slamfärger tillverkade med andra typer av pigment, såväl syntetiska som äkta jordpigment. Det är dock endast färg tillverkad med pigment från Falu gruva som får kallas Falu rödfärg.

Måla med slamfärg, rödfärg

Slamfärgen är enkel att underhålla och enkel att måla med. Den fäster bäst på ohyvlat underlag. Ytan som ska målas behöver borstas rent från löst sittande färg vilket enklast sker med en styvare borste. Är fasaden sedan tidigare målade med slamfärg räcker det oftast med endast en strykning medan nytt virke många gånger kräver två strykningar för ett bra resultat. Målning med varm färg ger ett extra bra resultat då färgen tränger bättre in i virket. I starkt solsken bör målning ej ske då färgen torkar för fort och därmed inte fäster lika bra.

Idag finns flera tillverkare av slamfärg och man bör vara observant på vad färgen innehåller. Den kan ibland innehålla bindemedel i form av plaster eller större mängder lin- eller alkydolja vilket ger färgen andra egenskaper än den traditionella slamfärgen. En fasad målade med traditionell slamfärg är inte övermålningsbar med denna typ av färg som då troligtvis kommer att flaga. Att måla med slamfärg på ytor målade med annan färg är heller inte möjligt, slamfärgen kommer med all sannolikhet inte att fästa ordentligt.

Recept

Att koka egen rödfärg är förhållandevis enkelt. Till ca 200m² behövs:

- 50 liter vatten kokas upp.
- 2 kg järnvitriol tillsätts. Låt det hela koka på svag värme.
- 2,5 kg finmalet rågmjöl vispas ned i några liter vatten till en tunn välling. Vällingen vispas ned i vatten och vitriolblandningen. Låt blandningen småputtra under omrörning i minst 20 minuter. Det ska kännas att blandningen klistrar om man gnuggar den mellan fingrarna.
- 8 kg rödfärgspigment tillsätts under omrörning. Låt färgen koka ungefär 15 minuter.

Egentillverkad färg är färskvara. En slamfärg förvaras frostfritt.

Litteratur

Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper, Riksantikvarieämbetet, TK i Uppsala AB, 1995.

Edenheim, Ralph, *De röda husen*, Byggförlaget, 2004.

Hantverkets bok, Måleri, Stockholm, troligen 1936.

Kjellin, Margareta, *Den röda färgen: boken om falurödfärg*, Falun, Stora Kopparbergs bergslags AB, Prisma, cop, 1999.

Mårdh, Per-Anders m fl. *Röda stugor*, Byggförl. 1990.

Rentzhog, Sten, *Falu rödfärg*, Stora Kopparbergs bergslags AB, 1971.